

TÜRK DÜNYASINDA İNSAN ASILLI GÖL EFSANELERİ

Aziz AYVA*

ÖZET

Türk efsaneleri içerisinde göllerle ilgili olanlar oldukça önemli bir yer tutarlar. Bunlardan bir grup da göllerin oluşumları üzerine anlatılanlardır. Bu makalemizde değişme motifinden hareketle, Türk dünyasındaki “insan asıllı” göl efsaneleri ele alınacak, halk anlatmalarının Türk dünyası kültür birliği üzerindeki etkisi gösterilecektir.

ANAHTAR KELİMELEER

efsane, göl efsaneleri, değişme motifi, Türk dünyası.

ABSTRACT

HUMAN BASED LAKE LEGENDS İN TURKİSH WORLD

The ones related to lakes take an important place in Turkish Legends. A group among them are the ones narrated upon the constitutions of the lakes. In our present article; by moving from the change motif, the “Human Based” lake legends in Turkish world are going to be dealt with, the effect of the folk narrations upon the cultural union of the Turkish world is going to be pointed out.

KEYWORDS

lake, lake legends, change motif, Turkish world.

Halk anlatmaları arasında özel bir yeri olan efsanenin, temelde birbirine benzemekle beraber, aralarında küçük farkların bulunduğu birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan en çok kabul gören ve diğer tanımların dayandırıldığı, Alman dili ve halk bilgisine büyük eserler kazandıran Jakob Ludwig Karl Grimm (1785-1863) ile kardeşi Wilhelm Grimm (1786-1859)'in ortaya koydukları tanım şöyledir:

“Efsane, gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hâdise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir.” (Sakaoğlu 1980, 4).

---

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı.

Grimm kardeşlerin bu tanımını üç ana unsuru içine almaktadır:

1. Efsane, anlatıcının tarihî zaman kavramı içinde uygundur. Şöyle ki:

a. Efsane, belirli bir tarihî (gerçek veya hayalî) olay ile birleştirilmiştir.

b. Efsane, belirli bir şahısla, yani, bir ad verilen tarihî (gerçek veya hayalî) bir şahsiyet ile birleştirilmiştir.

2. Efsane, anlatanın coğrafi alan kavramına uygundur; o, belirli bir yerle birleştirilmiştir.

3. Efsane hakikî bir hikâyedir. Gerçi o, tabiatüstü hâdiselerle iş görür, ama anlatılanları tarafından ona inanılır. Onu anlatanın ve dinleyenin hakikî dünyasına mahsusmuş gibi itibar edilir. Bu hususu, masalla mukayese edersek şöyle diyebiliriz: Peri masalları da tabiatüstü hâdiselerle iş görür, fakat anlatıcıları ona inanmazlar (Sakaoğlu 1980, 4).

Efsanelerle ilgili birçok özgün kaynağı gören ve bunun sonucunda, Türkiye’de efsane konulu araştırma yapanların başvurduğu bir yazı kaleme alan Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, birçok yabancı tanımı inceleyip yorumladıktan sonra efsanenin özelliklerini şu şekilde belirlemiştir:

a. Kişi, yer ve olaylar hakkında anlatılırlar.

b. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

c. Genellikle kişi ve olaylarda tabiatüstü olma özelliği görülür.

Sakaoğlu, tanımlarda yer almayan ve efsanenin biçim özellikleriyle ilgili bir maddeyi de eklemiştir:

ç. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır (Sakaoğlu 1980, 6).

Söz konusu yazısında (1980, 1; 1992, 7) Sakaoğlu, efsanelerin oluşumu konusuna da eğilmiş ve bu konudaki çalışmalarını konumuza daha yakın bulduğu Raoul Rosiéres’in, efsanelerin oluşumuyla ilgili olarak ileri sürdüğü kuralları şöyle sıralamıştır:

1. Menşelerle ilgili kural: Aynı aklî kapasiteye sahip olan bütün uluslarda muhayyile aynı şekilde tezahür eder. Böylece benzer efsanelerin yaratılışına sebep olur.

2. Birinin yerine diğerinin geçmesi kuralı: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur.

3. *Adapte olabilme kuralı:* Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnoğrafik şartlarına kendisini adapte eder (Sakaoğlu 1980, 7).

***

Yurdumuzdaki efsane konulu bilimsel çalışmaların 20. yüzyılın son çeyreğinde gözle görülür bir biçimde artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz bundan önce de konuyla ilgili çalışmalar vardı; ancak bunların metin yayımından öteye geçtiklerini söylememiz zordur. Sakaoğlu'nun kaleme aldığı ve birçok genç araştırmacıya kılavuz olan yazısının da etkisiyle artık efsanelerle ilgili bilimsel çalışmalar çeşitlilik göstermiş ve türün tanınmasıyla birlikte de bolca ortaya konulmuştur. Yüksek lisans ve doktora tezi olarak gözümüze çarpan bu çalışmaların çoğunluğu bölge efsanelerinin çeşitli yönlerden incelenmesi esasına dayanmaktadır. Bunlardan; Erzurum, Elâzığ, Van, Diyarbakır, Bingöl, Bursa, Erzincan, Malatya, Yozgat, Konya, Adana, Niğde, İçel, Taşeli Plâtosu, Doğu Karadeniz, Balıkesir, Giresun, Isparta, Muğla, vb. ile ilgili olanları bu arada sayabiliriz.

Ayrıca, Sakaoğlu'nun *taş kesilme*, Ergun'un *değişme* motifleri ve bizim *göl efsaneleri* ile ilgili çalışmalarımız da dikkate değer motif çalışmaları olarak hatırlanmalıdır. Makale düzeyinde ise metin yayımlarının yanında, efsane motiflerini konu alan, bunları çeşitli açılardan inceleyen ve birçoğu karşılaştırmaya dayanan örnekler burada sayamayacağımız kadar çoktur.

Pertev Naili Boratav'ın, Türk efsanelerine tam olarak uygulanamayacağını belirtmekle beraber, Budapeşte'de kabul edilen uluslar arası sınıflamaya göre efsaneler dört ana başlıkta tasnif edilmiştir. Buna göre efsaneler,

I. Yaratılış Efsaneleri

II. Tarihlik Efsaneler

III. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

IV. Dinlik Efsaneler

şeklinde tasnife tâbi tutulmuştur. Bunlardan ikinci başlıktaki *Tarihlik Efsaneler* birçok alt dalı içine almaktadır. Bunlardan biri de "*Adları belli yerler (dağ, göl, vb.) üzerine anlatılanlar*" adını taşımaktadır (Boratav 1992, 100-101).

İşte, yazımızın konusunu oluşturan efsane tipi de belirli dağlar, göller, vb. coğrafi adlar üzerine anlatılan ve çoğu zaman da onların menşelerini / oluşumlarını / kaynaklarını açıklayan efsanelerdir. Efsane motiflerinden en önemlisi diyebileceğimiz *şekil değiştirme* motifi, ele alacağımız efsane motifinin de temelini oluşturmaktadır. Konumuzu bütünleyeceğine inandığımız *şekil değiştirme* motifi ile yazımıza devam edelim.

Sakaoğlu, *şekil değiştirmeyi* şöyle tanımlamıştır: “Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların, bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felâketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir. Değişikliğin temel sebebi cezadır; felâketten veya sonu felâkete varabilecek bir tehlikeden kurtarma ikinci derecede kalır.” (Sakaoğlu 1980, 29).

Şekil değiştirme motifinde insan asıllı (kuş, dağ, göl, su, vb.) efsaneler önemli bir yer tutarlar. İnsanlar; değişik sebeplere bağlı olarak kuşa, dağa, göle, suya, ağaca, madene, hayvana, vb. tabiat unsurlarına dönüşmektedirler. Konuyla ilgili olarak daha önce, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu “İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri” (Sakaoğlu 1992, 99) ve Prof. Dr. Ali Berat Alptekin “İnsan Asıllı Dağ Efsaneleri” (*Erciyes*, 24 (285), Eylül 2001, 28) adlı birer makale yayımlamışlardı. Araştırmacılar söz konusu motifle ilgili olarak sınıflamalar yapmış ve metinlere yer vermişlerdir.

Oluşması genellikle tektonik, volkanik, vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz su örtüsü şeklinde tanımlayabileceğimiz göller üzerine çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Göllerin menşesini / kaynaklarını / oluşumlarını açıklayanlar,
- Bir aşk hikâyesine bağlı olarak adını kahramanlardan alanlar,
- Köroğlu'na veya adsız kahramanlara bağlı olarak anlatılan Bingöller'le ilgili olanlar,
- Balıklı göllerle ilgili olanlar,
- Adını herhangi bir özelliğinden alan göller üzerine anlatılanlar,
- Gölde çıkan olağanüstü yaratıklarla ilgili olanlar,
- Dipsiz ve derin göller üzerine anlatılanlar,
- Göl altı şehirleri ve hazineleri üzerine anlatılanlar,

- Göllerde meydana gelen olağanüstü olaylarla ilgili olarak anlatılanlar,
- Göl üzerinden yürüyerek geçen kervanlarla ilgili olanlar,
- Göl sularının şifalı olduğuna dair anlatılanlar, vb. (Ayva 2001, 165 ve 173).

Bunlar içerisinde, bir aşk hikâyesine bağlı olarak anlatılanlar oldukça önemlidir. İşte, bizim de bu grup efsanelerden hareketle inceleyeceğimiz “İnsan Asıllı Göl Efsaneleri” Anadolu’da ve Türk dünyasında değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz metinler arasında büyük benzerliklerin olduğu, yazımızın sonunda verilen örnek metinlerin okunmasıyla daha iyi anlaşılacaktır. Sakaoğlu ve Ergun, hazırlamış oldukları kataloglarda bu motifle ilgili tip numaralarına da yer vermişlerdir. Sakaoğlu, 211-215. numaralar arasında, **Göl olan şehirden kaçanlar Hızır’ın ikâzını dinlemezler** başlığı altında, Hızır’ın bedduasıyla sulara gark olma sonucunda oluşan göllerle ilgili efsanelerin motiflerini ve numaralarını vermiştir (Sakaoğlu 1980, 133-134). Ergun ise 951-1000. numaralar arasında, **Denize, Göle, Nehire ve Pınara Dönüşme** motifine yer veren efsaneleri sıralamıştır. Ergun’un kataloğundaki efsaneler, şekil değiştirme motifli oldukları için konumuzla doğrudan ilgilidir (Ergun 1997, 334-340).

Türk düşünce sistemine göre dağ, su, ağaç, ateş, orman, vb. unsurlar kutsal kabul edilir ve bunların iyeleri olduğuna inanılır. Bu özelliği göllerle ilgili anlatılarda da görüyoruz. Büyük Kırgız romancısı Cengiz Aytmatov’un *Yıldırım Sesli Manasçı* adlı hikâyesinden aldığımız bir bölümde, Isık Göl’ün Tanrı’nın yeryüzündeki gözü olduğu belirtilmekte ve kahramanın yaptığı duanın göl tarafından Tanrı’ya ulaştırılacağına inanılmaktadır. Şimdi, Isık Göl’le birleştirilen ve kamlık inancının izlerini taşıyan bu Kırgız duasını veriyoruz:

Kertolgo-Zayıp diz çöktü, Eleman da aynı şeyi yaptı. Sonra, ne yüksek ne de alçak bir sesle yakarmaya başladı:

“Ey Isık Göl, yeryüzünün gökyüzüne bakan gözü! Sana sesleniyorum, ey suları buz tutmayan göl! Ey kutsal ebedî varlık! Kadere hükmeden Kök Tengri (Gök Tanrı) gözünü köpüklerine çevirdiği zaman, ona ulaştırasın diye, sana sesleniyorum!”

“Ey Tengri, Őu korkulu felâket günlerinde, düşmanımız Oyratlar’a karşı dayanma gücü ver bize. Bu atalar yurdunu, dağlarında verdikleriyle yaşayan, hayvanlarını orada olatıp besleyen Kırgızları koru! Oyrat atları toprağımızı çiğnemesin, ocağımızı söndürmesin!”

....

Anne, coşku ile büyük bir istekle devam ediyordu yakarışına:

“Ak sütüm adına sana yalvarıyorum ey Tengri! Buraya, senin yeryüzündeki gözün olan bu kutsal gölün kıyısına sana yakarmak için geldik. Ey kadere hükmeden Kök Tengri! En küçük oğlum Eleman’ı da getirdim, ondan başka çocuğum olmayacak artık. Çocuk doğurmayacağım. Madem ki babasının mesleğiyle ilgileniyor, o sanatın yeteneğini, Senirbay’ın ustalığını ona da ver.” (Aytmatov 1995, 7).

Görüldüğü gibi kahraman; Tanrı’dan, oğlu Eleman’ın da babası gibi güçlü bir Manasçı olmasını istemektedir. Bunu yaparken de Kırgız mitolojisinde ve folklorunda ölümsüzleşen, vatan anlayışının bir parçası olan Isık Göl’ün kenarını seçiyor. Zira göl, Kertolgo-Zayıp’ın duasını Tanrı’ya ulaştıracaktır.

Bütün bu bilgilerden sonra, şimdi de *insan asıllı göl efsaneleri* üzerinde durmak istiyoruz.

Göl; adını, hacca gitmek için yola çıkan ve yolda susuz kalınca dua ederek Allah’ın hikmetiyle suya kavuşan Rabiga’dan almıştır: *Rabiga Gölü* (Tatar).

Göl; adını, Tatar Türkleri’nin tarihî-efsanevî kahramanı Kaban’dan almıştır: *Kaban Gölü* (Tatar). Kaban Bey, Tatar halkını Rusların zulmünden kurtaran, onları yeniden tek millet olarak etrafında toplayan ve bu gölün çevresini kendilerine yurt tutan bir kahramandır.

Göl; adını, kendisini evlâtlık alan zengin adamın, bir tanıdığına satacağını duyan Serbi adlı kızın orada bulunan bir suya atlamasından almıştır: *Serbi Gölü* (Tatar).

Göl; adını, her gün güzel bir kız şekline giren ve gölde her sabah özene bezene yıkanan *iyeden* almıştır: *İyeli Göl* (Başkurt).

Göl; adını, ayrı kentlerden olan ve birbirlerini görebilmek için delikanlının, köyleri arasındaki gölü aşmak zorunda kalan sevgilisi Pervane'den almıştır: *Pervane Gölü* (Azerbaycan).

Göl; adını, kendisini ağırlamayan köylülere beddua edip onları şiddetli yağmurlar altında bırakan misafirin zamanla bozulmuş adından almıştır: *Abdülharap Gölü* (Adıyaman/Çelikhan). Bu gölümüzün adında, iyilik timsali *Abdül...* adı ile, meydana gelen olayın sonucuyla ilgili *harap* kelimesini birleşmiş olarak görüyoruz.

Gölün bir bölümü, orada boğulan bir gelinin adıyla anılır: *Gelin Boğan* (Adıyaman/Çelikhan).

Göl; adını, dokuz burma musluklu çeşmesi bulunan şehirdeki Göyçek adlı kızın, çeşmeleri burmayı unutmamasıyla bütün şehrin sular altında kalması ve etraftan da bunu görenlerin *çıldıranın gölü*, *çıldırmanın gölü* söyleyişlerinin bozulmasından almıştır: *Çıldır Gölü* (Ardahan).

Gölün bir bölümü; adını, sevgilisiyle buluşmak için yüzerken orada boğulan Hafız adlı gençten almıştır: *Hafız Boğulan* (Ardahan).

Göl; adını, bir sefer sırasında gezinti yaparken göldeki ejderhayı gölün dibine bağlayan ve halkın böyle bir zulümden kurtulmasını sağlayan Hz. Ali'den almıştır: *Hz. Ali Gölü* (Artvin).

Göl; adını, modern Türk hikâyeciliğimizde (Sabahattin Ali, *Hasan Boğuldu* hikâyesi) de işlendiği üzere, hazin bir aşk hikâyesine bağlı olarak delikanlının, coşkun akan suların bir bölümünde boğulmasından almıştır: *Hasan Boğuldu* (Balıkesir).

Göl; adını, hiç insan içine karışmayan, sürekli olarak gölün yanına sırt üstü uzanıp gökdeki yıldızları seyreden, zamanla da bu yıldızlardan birine âşık olan Baho adındaki çobandan almıştır: *Baho Gölü* (Diyarbakır/Çarıklı köyü).

Göl; adını, kendisine yiyecek vermeyen köylülere beddua edip onları sulara gark eden veliden almıştır: *Gölbaba* (Edirne/Değirmenyeni köyü). Türk düşünce sistemine göre göllerin iyeleri olduğu düşünülürse gölün adındaki *baba* kelimesi de bu gölümüzün insan asıllı olduğunu göstermektedir.

Göl; adını, Kilise Papazı'nın kızına âşık olan ve onunla buluşmak için her gece Hazar'ın sularını yüzmek zorunda kalan Çoban Hazer'den almıştır: *Hazar Gölü* (Elâzığ).

Göl; adını, yakınında sürekli olarak ibadet eden, keramet sahibi bir Şeyh'ten almıştır: *Şeyhin Gölü* (Elâzığ/Palu).

Göl; adını, arkadaşlarıyla yüzmeye giden Ali adındaki gencin suya dalıp bir daha çıkmaması ve arkadaşlarının, "Ali gelmedi!" söyleyişinin zamanla bozulmasından almıştır: *Ali Gelmez Gölü* (Elâzığ/Palu).

Göl; adını, bir göl yaptırarak suyu ile orada turfanda sebze yetiştiren bir Ermeni'den almıştır: *Gavurun Gölü* (Erzincan/Davarlı köyü).

Göl; adını, çok az suyu bulunan bir yerden atıyla geçmek zorunda kalan ve geçerken de orada kaybolan bir kadıdan almıştır: *Kadı Gölü* (Erzincan/Kemaliye).

Göl; adını, içinde yaşadığına inanılan bir pirden almıştır: *Pir Gölü* (Erzincan/Palu).

Göl; adını, savaş sırasında gölden kaybolan, savaş bitince de geri dönen rengarenk balıklar bulunan bir havuzun bekçiliğini yapan Balıklı adındaki evliyadan almıştır: *Balıklı Göl* (Erzurum/Balıklı köyü).

Göl; adını, sevmediği biriyle evlendirilmeye çalışılan bir gelinin, düğün alayının konaklaması sırasında, oradakilerin gözleri önünde sulara doğru dalıp gitmesi, kaybolması ve sulardaki en ufak bir kıpırdamanın da gelinin geleceğine yorulması olan "Gelin geldi!" söyleyişinden almıştır: *Gelin Geldi Gölü* (Erzurum/Ilıca).

Göl; adını, sevdiği gençle evlenmesine izin verilmeyen ve son arzusu olarak da oraya kendi adının verilmesini isteyen Tortum adlı bir kızdan almıştır: *Tortum Gölü* (Erzurum/Tortum).

Göl; adını, gözlerini mal hırsı bürümüş iki damadın, o yörede varlıklı biri olan kayın babaları Hekti Ahmet'i göle atmalarından almıştır: *Hekti Ahmet Gölü* (Giresun).

Göl; adını, her yıl etrafında panayır yapan Rumlar'ın ayrılırlarken bir kişiyi boğup göle atmalarından almıştır: *Can Boğ Gölü* (Giresun/Kavaklıdere köyü).

Göl; adını, kendisine yardım etmeyen köylülere, saban veya sapancılıkla uğraşan bir dedenin beddua edip onları sulara gark etmesi sonucundan almıştır: *Sapanca Gölü* (Kocaeli).

Göl; adını, güzelliğiyle dillere destan Sultan'ın, yanık kavalıyla peşinden koşturduğu Külâhçioğlu'nun aşkından kendini göle atmasından almıştır: *Sultan Gölü* (Sivas).

Göl; adını, Hz. İbrahim'in kâfirler tarafından ateşe atılıp, ateşin göle dönüşmesi sonucunda o peygamberden almıştır: *Hz. İbrahim Gölü/Balıklı Göl* (Urfa).

Göl; adını, İslâma karşı savaşan Nemrut adındaki kâfir bir hükümdardan almıştır: *Nemrut Gölü* (Van).

Gölün bir bölümü veya göldeki ada; adını, sevdiği Hıristiyan kızla buluşmak için aralarındaki gölü her gün yüzmek zorunda olan bir gencin, bir gece sulara kapılarak can havliyle bağırdığı sevgilisinin adının zamanla bozulmasından almıştır: *Ahtamar, Akdamar* (Van).

Göl; genellikle bir aşk hikâyesine bağlı olarak, utanma, kurtuluş veya cezalandırma amacıyla, sevgililerden birinin veya her ikisinin birden değişik şekillerde göle dönüşmesi sonucunda oluşmuştur.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltabiliriz. Görüldüğü gibi göller, efsaneye konu olan bir kahramanın adıyla veya onunla ilgili bir olayla adlandırılmaktadır. Biz, bunlardan sonuncu grup üzerinde durmak istiyoruz.

Bu grup efsanelerde insanlar, değişik sebeplere bağlı olarak göle (su, göze, bulag, vb.) dönüşmektedirler. Her efsanenin kendine has bir mantığı vardır. Efsane mantığı bu sebeplerin hepsine haklılık kazandırmaktadır. Birinde kahraman kurtarılırken diğerinde cezalandırılmaktadır; birinde bir kargış sonucu göl olurken diğerinde göl olmayı kahraman kendisi istemektedir. İncelemiş olduğumuz 32 efsanede göl hâlini alma çok değişik sebeplere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu farklı sebepleri göz önüne alarak bir sınıflandırma yaptık. Sınıflandırmayı yaparken bir efsanenin başka bir dalda da yer alabileceğini gördük; ancak sınıflandırmamızı asıl sebeplere göre şekillendirdik. Meselâ sınıflandırmamızda *kurtuluş amacıyla göl hâline gelme* başlığında yer alan *Sarı Göl* adlı efsane, aynı zamanda *kendi duasıyla göl hâline gelme* başlığında da değerlendirilebilirdi. Yine *gözyaşı sonucunda göl hâline gelme başlığı* altında yer alan efsaneler; kurtuluş, üzüntü, cezalandırma, intikam, vb. konulara göre de sınıflandırılabilirdi. Efsaneler okunduğu zaman sınıflandırmanın asıl ve ağırlıklı sebeplere göre yapıldığı rahatlıkla anlaşılacaktır.

Şimdi, sınıflamamızı ve efsanelerin motif sırasını verelim:

A. Gözyaşı sonucunda göl hâline gelme

1. Ağalar, hayatı güçlükler içinde geçen Meryem'i öldürürler. Meryem'in gözyaşlarından da pınar oluşur (Kazak).

2. Bu efsanemiz Kırgızistan'daki *Isık Göl* ile ilgilidir. Efsaneye göre, güzelliği dillere destan Isık Göl adlı kıza doğudan ve batıdan iki dünür gelir. Bunlar; biri birinden üstün, biri birinden kahraman, akıllı ve yiğitlermiş. Isık Göl iki genci de aynı şekilde sever. Hangisini seçeceğini bilemeyip gözyaşlarını göl edip akıtmış. İşte, bugün çalkalanıp duran bu gölün, Isık Göl'ün gözyaşlarından oluştuğuna inanılır. Gölün suyu da gözyaşından dolayı tuzludur. Gençler de üzüntülerinden rüzgâra çevrilmişler. Onlar, bugün gölün iki yakasında Ulan ve San-Taş adlarında iki rüzgârdır. Gençlerin adı da doğudan geleninki Ulan, batıdan geleninki ise San-Taş'mış (Kırgız).

3. Bir Özbek efsanesi olan *Ferhad Dağı ve Şirin Irmağı* adlı efsanede, kavuşmaları için büyük imtihandan geçen Ferhad ile Şirin kendilerine hile yapıldığını anlayınca kavuşmak için birbirlerine yönelirler. İşte, tam o sırada Ferhad dağa, Şirin ise gözyaşlarını akıta akıta nehre dönüşür. Bugün, Özbekistan'daki Ferhad Dağı'nın ve Şirin Irmağı'nın acı hikâyesi bu efsaneye dayanmaktadır (Özbek).

4. *Kırk Kız Ata* adlı Türkmen efsanesinde eşkıyalar tarafından obaları yağmalanan kırk kız arkadaş gelenleri kâfir sanırlar ve "Bu kâfirler bizi görmesin. Dağ yarılınsın, biz de içinde taşa çevrilelim." diye düşünürler. Koca Köymen Dağı yarılır, bu kırk kız, dağın içine girerler ve hepsi birden taş kesilir. Bugün Kırk Kız Ata adı verilen bu yerde çeşitli şekillere benzeyen kırk tane taş vardır. Kimi yemek pişiren kıza, bir başkası çamaşır yıkayan kıza benzemektedir. Elbette yemeğin pişmesi için kocaman bir kazan olacaktır. Bu işle uğraşan kızın kazanı da taşa çevrilir. Günümüzde, bu kazana tepeden devamlı olarak su akmaktadır. Anlatılanlara göre kazana damlayan bu sular, kırk kız arkadaşın gözyaşları imiş (Türkmen).

5. İdil-Ural bölgesinden tespit edilen *Guguk Kuşu* adlı efsaneye göre kızlarından su isteyen ama kızlarının oralı olmadığını gören bir anne "Ey Allah'ım, beni guguk kuşu eyle!" diye dua eder ve o anda kuşa çevrilir. Annelerinin kuş olup uçtuğunu gören küçük kızlar ellerinde bir bardak su, annelerinin peşine düşerler. Ovalar, dağlar aşarlar; bir yandan da hüngür hüngür ağlarlar. Onların gözyaşlarının damladığı yerlerden de pınarlar fışkırıp akmaya başlar (İdil-Ural).

6. Tataristan'da anlatılmakta olan *Mayan Gölü* adlı efsaneye göre, sevdiği gençle evlenmesine izin verilmeyen Mayan, arkadaşlarıyla çiçek toplamaya gittiği zaman intihar eder. Sevdiği delikanlı da gece onun kabrine gelip bıçağıyla canına kıyar. Bu iki sevgilinin gözyaşından da göl hasıl olur ve bugünkü Mayan Gölü oluşur (Tatar).

7. *Gız Gölü* adlı Azerbaycan efsanesine göre güzeller güzeli bir kız vardır. Bu kızı nice beyler, hanlar ister. Ancak, kızın gönlü oranın hanının çobanıdır. Bunu duyan han, çobanı zindana attırır, kızını da saraya hapseder. Kız, kurtuluşu ölümde görürse de onu da yapamaz. Üzüntüsünden, iki gözü iki çeşme ağlayan kızın tuzlu gözyaşları orada bir göl oluşturur ve bu göle de Gız Gölü adı verilir (Azerbaycan).

8. *Damcılı Bulag* adlı efsaneye göre birbirini çok seven iki gencin kavuşmalarına kızın ailesi izin vermez. Bunun üzerine oğlan kendini bir

kayadan atar ve ölür. Kız da bundan sonra hiç kimseyle evlenmez, her gün bu kayanın başına çıkar ve sürekli ağlar. Kayanın dibinden de bir göze çıkar. İşte bu göze o kızın gözyaşlarıdır (Azerbaycan).

9. Gölbaşı adlı efsaneye göre, sevdiği kızı köyün ağasıyla gören delikanlı o anda taş kesilir. Kız da, masumiyetinden dolayı o taşın yanına giderek orada ağlamaya başlar. Kızın gözyaşları da orada bir göl oluşturur (Adıyaman).

10. Okçu Dağı ve Okçu Suyu adlı efsaneye göre koyun otlatmaya giden iki kardeşin suları biter ve ağabey su aramaya gider. Yalnızlıktan çok korkan küçük kız, “Ohh su, oh suuu!” diye inlemeye başlar. Bu feryatlar, ötelerdeki dağlarda “Okçu, okçu!” diye yankılanır. Kız bu şekilde can verir, düştüğü yerden de bir çift göze akmaya başlamış ki bu, küçük kızın gözyaşlarıdır.

11. İkiz Oluk adlı efsaneye göre, can ciğer iki oğlunu kaybedip, onların acılarıyla ölen bir annenin, yıllar sonra kocası tarafından mezarının açılmasıyla, göz çukurlarında iki oluğun oluştuğu görülmektedir. Nitekim, bu oluklara yaptırılan çeşmelere de *İkiz Oluk* denilmiştir. Orası göl oluşumuna elverişli bir yapıda olsa veya oraya çeşme değil de bir göl yapılması düşünülmüş olsaydı halkın hayal gücü belki de oraya *İkiz Göl* diyecekti. Burada önemli olan suyun oluşması olayıdır. Zira bu oluklardan akan sular, yüreği acılı ananın gözyaşlarından oluşmuştur. Anadolu’da bu şekilde, oluşumları konumuzla ilgili olduğu hâlde göl görünümüne sahip olmayan birçok su kaynağı vardır. Bunlar; çeşme, ırmak, kaynak, göze, kaplıca, hamam, vb. şekillerde karşımıza çıkabilir. Biz de bu düşünceden hareketle bu efsanemizi burada değerlendirmek istedik (Sivas).

B. Üzüntü sonucunda göl hâline gelme

1. Gözyaşından Meydana Gelen Taş adını taşıyan Tofa efsanesinde ise sevdiği delikanlıyı öldürten babasına bedduada bulunan ağa kızı, sevgilisinin ölümüne sebep olan taşın yanına varır ve orada pınara dönüşür. Bugün o pınara *Mındıbaş* adı verilmektedir (Tofa).

2. Isık Göl’le ilgili bir başka efsanede ise, kendisi için savaşan gençlerin ölümüne sebep olmak istemeyen Isık Göl, gençlerin arasına gelir ve gelmesiyle de suya çevrilir. İşte Isık Göl de bu sudan oluşur. Aynı şekilde Ulan ve San-Taş adlı gençler de rüzgâra çevrilmiş, karşılıklı olarak bugün esip durmaktadır (Kırgız).

3. *Isık Göl'le* ilgili olarak ele alacağımız son efsanede ise Isık Göl adındaki kız, kendisine âşık olan iki gençten hangisini seçeceğini bilemez ve aralarına girerek üzüntüsünden kendisi göle, gençler de Küngöy ve Teskey adlarındaki dağa çevrilirler (Kırgız).

4. Sevdiği, savaştan dönmeyen kız göle, sevdiğini bulamayan genç de balığa döner (Kırşehir).

5. Mehmet ve Fatma adındaki âşıklar, Fatma'nın babası tarafından öldürülünce üzüntülerinden göle çevrilirler (Malatya/Doğanşehir).

6. Kızının, Müslüman bir genci sevmesine çok kızan keşiş, oğlanı öldürtür. Kız da kendini kaleden atar. Kanlarının damladığı yerden su çıkar (Tokat).

C. Kendi duasıyla göl hâline gelme

1. *Ala-Arça Suyu* adlı efsane, aşağıda 4 numarada verdiğimiz *Bulancak* efsanesine benzemektedir. Burada; obası için çok güzel, sulu, yeşilliklerle dolu bir yer arayan askerlerden sadece biri sağ kalır. O da susar ve olduğu yere yığılır kalır. Bu yiğidin de sevdiği bir kız vardır. Kız, düşünce sevdiği gencin bu hâlini görür ve onu aramaya başlar. Bulur bulmasına ama bir türlü uyandıramaz ve o zaman Allah'a yalvarır: "Su olsam!" der. Bunun üzerine kız suya çevrilir. Bu arada kız oğlana, "Kalk, ben geldim!..." der. Oğlan sese uyanır ve etrafına kulak verir. Bu arada da çok güzel öten bir kuşu fark eder. Bunun üzerine bilgeleri olan Kadın'ın tarif ettiği yurdun burası olduğunu anlar ve oraya yerleşir. Ala-Arça Suyu bugün de sevdiğini çağırıp, şırıldayıp akmaktadır (Kırgız).

2. *Kıvalı Kız Efsanesi* adlı efsanede de kırk kızın göle çevrildiğini görüyoruz. Dermansız bir derde yakalanan bey oğlu için Ağrı Dağı'na çiğdem toplamaya giden kırk kız arkadaş fırtınaya, tufana yakalanır ve geri dönemezler. Bunun üzerine hep bir ağızdan yalvarıp yakarırlar ve "Tanrı'm, bizi şuracıkta bir göl yap da bu fırtınalardan, bu zâlim fırtınadan kurtar... Neye yarar yiğitsiz yaylada yaylamak..." derler. Tanrı da bu kırk kızın duasını kabul eder ve onları oracıkta göle çeviriverir. Ağrılılar, Ağrı Dağı'nın eteklerinde yer alan Küp Gölü'nün oluşumunu bu efsaneye bağlar. Her yıl bir kez, gölde belli bir saatte kırk tane kuğu peyda olur, yüzerler (Ağrı/Doğubeyazıt).

3. Alanya'dan derlenen *Eğri Göl* adlı efsanede de göle dönme motifini buluyoruz. Efsaneye göre, sevdiği gencin şehit olması haberiyle

sarsılan kız, babasının isteğiyle başka birine verilir. Kızın hiç gönlü yoktur ama düğün alayı çaresiz, yola düşer. Kervan, bugünkü Eğri Göl'ün bulunduğu yere gelince kız, "Allah'ım, ya beni suya sal sevdiğime varayım, ya da kuş et, salıver." diye dua eder ve ilk isteği Allah katında kabul olur. Allah'ın hikmetiyle o kızcağz da orada su oluverir. Suların kaynamasıyla da orada bir göl oluşur. Kervan da yolda kaybolur. O gün bugündür her cuma, kervanın gölde kaybolduğu saatte gölden bir ışığın çıktığı yöre halkı tarafından söylenip durmaktadır (Antalya).

4. *Bulancak* adlı efsanede, su arayan bir obadan sadece bir delikanlı kurtulur. O da susuzluktan olduğu yere yığılır kalır. O delikanlının da sevdiği bir kız varmış, kız rüyasında sevgilisinin o hâlini görür ve onu aramaya çıkar. Sevdiğini bulan kız, onu uyandırmayı bir türlü başaramaz ve "Allah'ım, beni su et de erime derman olayım." diye dua eder. Allah da o garip kızın duasını kabul eder, kızcağz oracıkta su oluverir. O sular orada birikir ve bir gölcük oluşturur. Delikanlı, sudan kana kana içer, su dile gelir ve delikanlıya sevdiği kız olduğunu söyleyiverir. Bu acıya daha fazla dayanamayan delikanlı da, "Allah'ım, beni de bu suyun çamuru et." der ve o da çamura dönüşür. Bu gölün suyu, bu çamurdan dolayı bulanıktır. Bulancak adı da buradan gelir (Antalya).

Ç. Kurtuluş amacıyla göl hâline gelme

1. *Ak Aygır Gölü* adlı efsanede, avlanıp gelen Hakaslı avcılarının, derilerini almak isteyen Demirdağlılar'dan kurtulmak için o anda göl olduklarını görüyoruz (Hakas).

2. Diğer bir Kırgız efsanesinde ise bir kızı paylaşamayan gençler onu öldürmeye karar verirler. Kızın cesedinin atıldığı yer yarılıp göl peyda olur. *Isık Göl*'ün kaynağı olan bu kızın adı da Isık Göl'müş. Bu iki kahraman da, biri gölün doğusunda diğeri ise batısında esen iki kuvvetli rüzgâra çevrilir (Kırgız).

3. *Sarı Göl* adlı efsaneye göre, bir savaş sırasında düşmanlar bir köye girerler ve bütün köylüyü katlederler. Bütün yakınlarını kaybeden, sarı saçlı güzel bir kız da düşmanların eline düşmemek için "Allah'ım, beni bir göl et de kurtulayım!" diye dua eder. Duası kabul olan kız da o anda göle çevrilir. Bu olaydan sonra, kızın sarı saçlı oluşundan, göl de *Sarı Göl* diye adlandırılmaya başlanır (Manisa).

D. Utanma ve pişman olma sonucunda göl hâline gelme

1. *Öön Suyu ile Kadın Suyu* adlı efsaneye göre, zıt karakterlerde olan karı koca, beylik için sürekli kavga ederlermiş. Dağların ve suların teklifiyle, uzaklardaki Babırgan Tepesi'ne kadar koşmak ve oraya ilk varacak olanın da bey olacağı konusunda anlaşılır. Öön; sakin yaratılışlı, yumuşak mizaçlı olduğu için dağlar, ağaçlar, sular ona yol vermekte, Kadın'ın önüne ise türlü türlü engeller çıkarmaktalarmış. Tepeye varan Kadın, Öön'ün kendisinden önce tepeye geldiğini görünce yaptıklarına pişman olur, utanır ve geri dönemez. Bundan sonra da, karı koca su olup birleşerek akmaya devam ederler (Altay).

2. *Baykal ile Angara* adlı Kazak efsanesine göre, bütün Sibiry'a hükmeden Baykal adlı bir bey vardır. Baykal'ın Zarlık adlı kızı, dünyada eşi benzeri olmayan Angara adlı yiğide âşık olur. Bu sırrı sezen Baykal'la Angara'nın arası açılır. Baykal, önce kızı Zarlık'ı öldürmeye karar verir. O, korkusundan dağa çıkıp gitmiş ve o dağa onun adı verilmiş. Angara ise korkmamış ama karşı da gelmemiş. Yönünü kuzeye çevirip çekip gitmiş. Baykal ise yaptığından pişman olup yere yüzüstü yatmış ve kaygısından, gücünden yer oyulup, dipsiz, derin bir göle çevrilmiş. Oradan çıkan su, Angara'nın izinden gidip aka aka büyük bir nehre çevrilmiş (Kazak).

E. Beddua sonucunda göl hâline gelme

1. Çeyizinde tarak olmadığı için anasıyla tartışan kız, anasının kargışıyla gelin alayı ile taş kesilir. Anası da kızının kargışıyla göl olur (Tokat/Reşadiye).

F. Cezalandırma sonucunda göl hâline gelme

1. *Horo Halkının Efsanesi* adlı efsaneye göre, Horolılar'ın yaktığı ateşin dumanına giren martılar sarıya döner. Buna çok kızan Şeşek Ece de gelip o halkı göle çevirir (Saha/Yakut).

G. İntikan amacıyla göl hâline gelme

1. *Deniz ve Martı* adını taşıyan Azerbaycan efsanesinde ise farklı bir motifle karşılaşırız. Birbirini seven şah kızıyla fakir gencin buluşmaları şahın kulağına kadar gider. Şah da adamlarına o delikanlıyı bulup getirmelerini emreder. İntikamına intikam katmak için de delikanlıyı, kızının gözleri önünde idam ettirmeye kalkar. Delikanlı idam sehpasındayken,

halkın içinden sevgilisini tanır ve o anda cuşa gelip deniz gibi dalgalanıp gürlemeye başlar. Herkesin gözü önünde eriyip suya çevrilir. Bu su, zamanla büyür ve dalgalı bir deniz olur. Şah ve adamları o denizde boğulurlar, kız ise ak bir martıya dönüp denizin koynunda yüzmeye başlar. Onlar, hayattayken yaşayamadıkları aşklarını bugün bu şekilde yaşamaktadırlar. Bu yüzden martı, denizden hiç ayrılmaz (Azerbaycan).

Ğ. Kanların göl hâline gelmesi

1. Birbirlerini seven Kızıyke ile Bayan'ı düşmanları öldürmek ister. Âşıklar taş kesilir. Onları öldürmek isteyen düşmanların vücutları dağ, kanları ise nehir olur (Altay).

2. *Kız-Güvey* adlı Kırgız efsanesine göre, kızının kaçtığını duyan kaymakam, adamlarına kaçakları buldukları yerde boğazlamalarını emreder. Kaymakamın adamları, gençleri bugünkü Kız Küyöö denilen yerde yakalarlar ve boğazlarlar. Onların ikisinin akan kanları pınar olur ve bugüne kadar da gelir (Kırgız).

H. Değişik şekillerde göl hâline gelme

1. *Evren Gölü Efsanesi* adlı efsaneye göre ormana odun kesmeye giden bir delikanlının karşısına bir Peri kızı çıkar ve delikanlı bu kıza âşık olur. Delikanlı, ormana sürekli gelmeye başlar. Bir gün, peri kızı delikanlıya kendi memleketine, evrenine gitmeyi teklif eder. Kütüğün üzerinde otururlarken birden bir gürültü kopar ve iki genç kaybolur. Bir süre sonra da bu gençlerin oturdukları yerde bir göl oluşur (İskece).

Görüldüğü gibi *insanın göle dönüşmesi* motifi bütün Türk dünyasında görülebilmektedir. Motif sadece Türk dünyası efsanelerine özgü bir durum da değildir. Nitekim *Motif Index*'te tespit ettiğimiz; A920.1. *Göllerin menşei*, A920.1.5. *Göllerin menşei gözyaşındandır*, A920.1.11. *Kadın, su veya havuza dönüşür*, D283. *İnsanın suya dönüşmesi* ve D283.1. *Erkek veya kadının su veya havuza dönüşmesi* motif ve numaraları da bunu göstermektedir. Ancak, asıl söylemek istediğimiz motifin Türk dünyasında yaygın bir şekilde görülmesidir. Bu da, efsanelerin oluşumlarıyla ilgili kurallardan aynı aklî kapasiteye sahip unsurlarda (ulus, boy, kabile, vb.) muhayyilenin de aynı şekilde tezahür edebileceğinin en somut örneğidir. Sonuç olarak söylememiz gerekirse aynı ruhtan beslenen ulusumuz aynı

sözlü ürünleri yaratmaktadır. Araştırmacılara düşen görev de bu gerçeği işlemeleri ve Türk dünyası kültür birliğine kaynaklık etmeleridir.

Aşağıda, Türk dünyasının değişik bölgelerinden seçilmiş, konumuzla ilgili efsane metinleri yer almaktadır.

METİNLER

1. ISIK GÖL

Bir zamanlar Isık Göl adlı bir kız varmış. Bu kız çok güzel olduğu kadar çok da akıllıymış. Onun bu özelliklerini işitenler dört bir yandan dünürcü geliyormuş.

Günlerden bir gün bu kıza iki dünür gelir. Biri doğudan, biri batıdan... Bu gelenler iki yiğittir. Bunlar güzellikleriyle, yiğitlikleriyle, akıllılıklarıyla birbirinden üstündür. Görenler ve bilenler içlerinden birini seçemezmiş.

Isık Göl iki genci de sevmiş, birini öbüründen üstün görememiş. Yiğitlerden birini seçememesi onu üzüyormuş. Zavallı Isık Göl, bu durumda ağlayıp duruyormuş. Gözlerinden akan yaşlar birike birike bir göl oluşturmuş. Bugün çalkalanıp duran Isık Göl, bu güzel kızın gözyaşlarının eseriymiş.

Ya iki genç? Onlar da Isık Göl'ü çok sevmişler, ama ne var ki ikisi de genç kıza kavuşamamış. Birbirlerine kızan bu iki genç, memleketlerine dönmüşler; ancak sıkıntıları yakalarını bırakmamış. Biri, doğudan geleni Ulan Rüzgârı olup esmeye başlamış; öbürü de, batıdan geleni ise San-Taş Rüzgârı olup esmeye başlamış. İki genç de birer rüzgâr olarak öfkelerini, kızgınlıklarını etrafa duyurmaya başlamışlar.

Bu iki rüzgâr günümüzde de birbirlerine kızıp kahırlanır ve kavga ederler. Ne zaman Isık Göl'ün çalkalandığını görseler güzel kız Isık Göl'ü hatırlar ve yanıp tutuşurlar; tabii sonra da kavgaya başlarlar.

Unutmadan söyleyelim; doğudan gelen yiğidin adı Ulan, batıdan gelenin adı ise San-Taş imiş.

(*Kırgız*, Sakaoğlu 2003, 99)

2. HORO HALKININ EFSANESİ

Horolar, başka, ayrı bir milletmiş. Onlar eskiden bizim nehrin kenarında yaşamışlarmış. Başka bir dille konuşurlarmış. Nüfusları oldukça çokmuş.

Bir gün ak martılar, uçarlarken onların dumanlarının içine girmişler ve duman yüzünden renkleri sarıya dönüşmüş.

Buna çok kızan Şeşek Ece, gelip o halkı göle çevirmiş. Orası bugün, hâlâ daha “Horoların Gölü” adındadır.

(*Saha / Yakut*, Ergun 1997, 708)

3. AK AYGIR GÖLÜ

Eskiden bizim burada koyu, sık bir orman varmış. İçinde köy, oba yokmuş. Sadece bir av evi varmış. O evde Pacat Suyu’nda avlanıp gelenler toplanırmış.

Bir gün avcılar, avlanıp gelmişler. Demirdağlılar gelip onların derilerini alacak olmuş. O anda onlar göl oluvermiş.

Bir gün sihirli aygırı olan bir avcı, avlanıp gelip ak aygırını düşaklamış. Düşaklı aygır, o göle girip ölmüş. İşte o zamandan beri o göle “Ak Aygır Gölü” denmiştir.

(*Hakas*, Ergun 1997, 735)

4. EĞRİ GÖL

Torosların zirvesinde Eğri Göl adında bir göl vardır. Bu gölümüzle ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Vaktiyle güzeller güzeli bir kızla, yiğit mi yiğit yakışıklı bir genç varmış. Bu gençler birbirlerine sevdalanmışlar. Babalarının söz kesmesinden sonra da beklemeye başlamışlar. Olacak ya, gün gelmiş delikanlıyı askere

çağırılmışlar. Evlenip muratlarına eremeden araya ayrılık girivermiş. Yıllarca sevgilisinin dönmesini bekleyen genç kız onun şehit olduğu haberiyle karşılaşınca dünyası yıkılmış. Ama neylersin, ölenle ölünmüyor ki...

Artık beklemenin de anlamı yoktur. Kızın babası, kızını başka birine nişanlar. Düğün dernek kurulur ve nihayet gelin alayı kızı almaya gelir. Gel gör ki kızın gönlü hâlâ eski sevgilisindedir. Çaresiz, ata biner ve yaşlı gözlerle yola düşerler. Kervan, bugünkü Eğri Göl'ün bulunduğu yere gelince kız acısına daha fazla dayanamaz ve “Allah’ım, ya beni suya sal sevdiğime varayım ya da kuş et salıver!” der. Allah’ın hikmetiyle o kızcağız orada bir su oluverir. Sular kaynaya kaynaya orada bir göl meydana getirir. O kervanın da orada duruşu eğri büğrü olduğu için, gölün iki km. uzunluğundaki çevresi eğri bir hâldedir. O gün bugündür her Cuma, kervanın gölde kaybolduğu saatlerde gölden bir ışık topunun çıktığını da yöre halkı söyler durur.

(*Antalya / Alanya*, Derleyen: Bedia Kaplan, Alanya 1980, üniversite mezunu; kaynak kişi: Zehra Yılmaz, Alanya 1980, dedesinden dinlemiş.)

5. BULANCAK

Vaktiyle bir bey, adamlarını da toplayıp kendilerine bir yayla aramaya çıkar. Hava da öyle sıcakmış ki adamların çoğu ölür ve sadece bir delikanlı kurtulur. O da susuzluktan olduğu yere yığılır kalır. O delikanlının da sevdiği bir kız varmış. Kız, rüyasında sevgilisinin o hâlini görür ve onu aramaya çıkar. Günlerce arayıp taradıktan sonra delikanlıyı ölü vaziyetinde bulur. Ne kadar uyandırmaya çalışırsa da nafile...

Ellerini açıp yalvarmaya başlar: “Allah’ım, beni su et de erime derman olayım!” der. Allah da o garip kızın duasını kabul eder ve kızcağız orada su oluverir. O sular orada birikir ve bir gölcük oluşturur. Delikanlı sudan kana kana içer. Su dile gelir ve delikanlıya sevdiği kız olduğunu söyleyiverir.

Bu acıya daha fazla dayanamayan delikanlı da “Allah’ım, beni de bu suyun çamuru et!” der ve o da o suyun içinde çamur olur.

Bugün o göl, dibi çamurlu olduğu için sürekli bulanık vaziyettedir. Bundan dolayıdır ki buraya Bulancak adı verilir. Ancak, yöre halkına sorarsanız ne delikanlının ne de güzel kızın adını bilirler.

(*Antalya / Alanya*, Derleyen: Bedia Kaplan, Alanya 1980, üniversite mezunu; kaynak kişi: Zehra Yılmaz, Alanya 1980, dedesinden dinlemiş.)

6. GUGUK KUŞU

Çoğumuz guguk kuşunu biliriz. Belki de mevsimi gelince bazılarımızın bahçelerinde ötüşüp dururlar. Ne derler, biz anlamayız ama efsane bunların neler söyleyebileceğini bir güzel anlatmaktadır.

Guguk kuşu bir anneymiş. Kocasıyla ve iki küçük kızıyla birlikte yaşarmış.

Bir gün anne hastalanır; yataklara düşer. Kızlarından bir bardak su ister. Onlarsa hiç orali olmazlar, bağıra çağıra oynamaya devam ederler. Evin babası da namaza durmuştur; olanlardan habersizdir.

Bunun üzerine hasta anne yatağında dua eder:

“Ey Allah’ım, beni guguk kuşu eyle!”

Kadın böyle der demez hemen guguk kuşu olup uçuverir. Annelerinin bir kuş olup uçtuğunu gören küçük yaramazlar ağlamaya başlarlar:

“Anneciğim, anneciğim...”

“N’olursun gel, sana su vereceğim...”

Bu sırada namazını tamamlayan babaları “Ne oluyor?” diye kapıyı açınca da kadın uçup gider. Kızlar ise ellerine aldıkları birer bardak su ile annelerinin arkasından koşmaya başlarlar.

Ovalar, dağlar aşarlar; bir yandan da hüngür hüngür ağlarlar. Onların gözyaşlarının damladığı yerlerden pınarlar fişkırıp akmaya başlar. Kızların ayak tabanları kanayıp çayırlara damlar. Eğer kırlarda kızıl yapraklarla karşılaşarsanız biliniz ki o otlar renklerini, kızların kanından almışlardır.

Derler ki, guguk kuşları yavrularına bakmaz, onlarla ilgilenmez. Guguk kuşları yavruları yumurtadan çıkar çıkmaz onları kaderleriyle baş

başta bırakıp uzaklara giderlermiş. Kim bilir belki de yıllar önceki acısından dolayı öyle yapıyordur.

(*İdil / Ural*, Sakaoğlu 2003, 70-71)

7. ALA-ARÇA SUYU

Eskiden, çok eskiden Kırgız kabilesi, Yenisey tarafında yaşamış. Onlara orada Moğollar saldırır. Kırgızlar'ın içinde akıllı bir kadın vardır. O, beş altı muhafızı yer aramaları için gönderir. Onlara;

“Gidiniz, varınız, bir yer var, çok güzel, hoş ve yeşil. Yine orada öyle bir kuş var ki, çok hoş ötüyor. Onun adı bülbül.” der. “Gidip orayı bulunuz. Orası bizim mekânımız olsun.” der.

Askerler aramaya başlarlar. Ne kadar yürüdükleri, ne kadar yol aldıkları bilinmez. Hava, dayanılmayacak derecede sıcak olduğu için yolda çoğu ölür. Sadece bir asker kalır. O da çok susar ve güçten kuvvetten kesilip yere yıkılır. O yiğitin de sevdiği bir kız vardır. Kız, düşünde sevdiği gencin baygın bir hâlde yattığını görür ve çıkıp aramaya gider. Gelip bakar ki, oğlan yatıyor. Ne kadar uyandırmaya çalışırsa da nafi!... O zaman kız ağlayıp Allah'a yalvarır:

“Su olsam!” der. Bunun üzerine kız suya çevrilir. Bu arada kız oğlana tekinde bulunur:

“Kalk, ben geldim!...” der.

Oğlan, uğuldayan sestten sonra gözünü açıp bakar ki, su!... Sevinip sudan içer. Bu arada bir kuş çok güzel şekilde ötmektedir. Oğlan sağına boluna bakar, yemyeşil bir yer... Bunun üzerine; “Demek benim aradığım yer burası!” diye düşünür.

O zamandan beri Kırgızlar, Aladağ'a yerleşmişlerdir. Ala-Arça Suyu bugün de sevdiğini çağırıp şırıldayıp durmaktadır.

(*Kırgız*, Ergun 1997, 573)

8. MAYAN GÖLÜ

Şimdiki Mayan kenarında eskiden Başkırtlar yaşıyormuş. Zengin ve malları çokmuş. Bir zengin de çok güzel kızı varmış. Mayan isimli.

Göçmen Kazaklar da yakında yaşamışlar. Kız beşikteyken babası onu bir kazak zenginin oğluyla nişanlamış. Fakat oğlan beş yaşındayken çiçek hastalığına yakalanmış ve çirkin yüzlü olmuş. Kıza, yiğiti biraz yetiştikten sonra göstermişler. Kız delikanlının çirkinliğini görüp bayılmış. O bir yerli genç çobanı sevmiş ve babasının bu çobana vermeyeceğini anlayınca, nişanlısından kurtulma yolunu aramaya başlamış.

Günün birinde çok güzel giyinip, dost kızlarıyla çiçek toplamaya gitmişler. Bütün kıymetli eşyalarını ve çok para almış. Kızlar şarkılar söyleyip oyunlar oynayıp dalmışlar. Mayan ise belli etmeden çilekler arasına paralar atmış. Kızlar ise: “Para bulduk! Para bulduk!” deyip sevinerek, zıplayarak, hevese kapılıp Mayan’ı tamamıyla unutmuşlar.

Mayan ağaçlar arasına gidip de kendiyle getirilen hancerle intihar etmiş. Kızlar bunu kaybedip aramaya başlamışlar ve sadece ölü gövdesini bulmuşlar. Onu birisi öldürdü diye düşünmüşler. Gece de onu seven delikanlı onun kabrine gelip de Mayan’ın kabri üstünde bıçağıyla intihar etmiş. Bu iki sevgilinin gözyaşından göl hasıl olmuş ve onu aşıkların hürmetine *Mayan Gölü* diye adlandırmışlar.

(*Tatar*, Gaşigullin 1999, 67-68)

9. KIRK KIZ ATA

Köymen Dağı’nda çeşitli obalar yaşamış. Bu obalardan birinde de kırk kız arkadaş varmış. Her zaman birlikte olurlar, birlikte çalışıp eğlenirlermiş. Âdeta kırk kardeş gibiymişler.

O yıllarda obaları eşkiyalar basarmış; insanları öldürür, mallarını yağmalar, kıymetli eşyalarını alıp giderlermiş.

Bir gün kırk kız ayrı ayrı işlerle meşgulken de öyle olmuş; obayı eşkiyalar basmış. Ancak kızlar bu gelenleri kâfir sanıp onlara görünmek istememişler.

“Bu kâfirler görmesin bizi. Dağ yarılınsın, biz de içinde taş çevrilelim.”

Koca Köymen Dağı yarılr, bu kırk kız da içine girer ve orada hepsi birden taş kesilir.

Bugün “Kırk Ata Kız” adı verilen bu yerde kırk taş vardır kızlara benzeyen. Hatta bu kızların şekilleri de taş kesildikleri zaman yaptıkları işleri gösterir. Kimi yemek pişiren kıza, bir başkası çamaşır yıkayan kıza benzemektedir. Her biri ayrı ayrı şekillerde taş kesilivermişlerdir.

Yemek elbette kocaman bir kazanda pişirilecekti. Bu işle uğraşan kızın kazanı da taşa çevrilir. Günümüzde bu kazana tepeden devamlı olarak su damlamaktadır. Anlattıklarına göre bu damlalar kızların gözyaşları imiş.

Derler ki oracıktaki mezar da bu kızların babasınınmış.

Bu alan günümüzde kır gezilerinin düzenlendiği, ziyaret edilen bir yer hâlini almıştır. Hatta komşu cumhuriyetlerden de pek çok insan gelip ziyaret eder.

(*Türkmen, Sakaoğlu 2003, 61-62*)

10. GIZ GÖLÜ

Gutgaşen rayonunda, halkın “Gız Gölü” adını verdiği küçük bir göl vardır. Eskilerin anlattıklarına göre, bir zamanlar bu gölün yerinde zengin bir hanın sarayı var imiş. Çok gaddar ve zalim olan bu hanın hükmü taşa bile geçermiş.

Buralarda akıllı, bilgili ve “gözel - göyçek” bir kız yaşarmış. Bu kız güzel olduğu kadar da gururlu imiş. Kendisine âşık olan nice varlıklı insanların elçilerini hep geri çevirmiş. Ama o, obasından sade bir genci, hanın çobanını severmiş.

Han bir gün ava çıkar. Bir pınarın başında bu kızı gören han ona âşık olur. Ancak kıza gönderilen elçiler reddedilir. Hana haber ulaştırılır:

“Bu kız senin çobanını seviyor.”

Han öfkelenir, hiddetlenir ve çobanını zindana attırır. Arkasından da kızı zorla sarayına getirir. Ancak kız, esir olsa da hana gönül vermez. Kız,

hanın önünde diz çökerek yalvarır, kendisinden vazgeçmesini ister. Bu yalvarmalar hanın kalbini etkilemez. Kız ise kurtuluşu kendini öldürmekte bulur. Bunu anlayan han, kızın yanında birkaç koruyucu bulundurur.

Çaresiz kalan kız, gözyaşlarını dökmeye başlar. Gece gündüz ağlar. Sıcak ve tuzlu gözyaşları yanakları yakıp akar, gider. O, toprağı da yandırır; yerde bir çukur oluşur, gözyaşları orada birikmeye başlar.

Bu azaba bulutlar dayanmaz, yağmur olup kızın gözyaşlarına karışır. Çaylar da razı olmaz, akış yönlerini değiştirip kızın gözyaşlarına kavuşur. Sonunda burada tuzlu bir göl oluşur. Bütün bunlara karşılık zalim han, insafa gelmez, kızla evlenme arzusundan vazgeçmez.

Bu göl, kızın inlemeleri gibi çoğalıp hanın sarayını içine alacak kadar büyür ve her taraf suyla dolar.

O günden sonra bu göl, “Gız Gölü / Kız Gölü” diye anılmaya başlar. Bugün de çevre insanları aynı adla söylerler ama çoğu, kız ile hanın kim olduklarını bile bilmezler.

(*Azerbaycan*, Sakaoğlu 2003, 51)

11. DAMCILIL BULAG

Keçmiş zamanlarda bir kasıb oğlu, varlı gızını sevir, gız da onu sevir. Ancag gızın ata-anası sevgilileri govuşmağa goymur. Çaresiz galan oğlan özünü gayadan atır, ölü. Gız ise heç kese ere getmir. Her gün hemin gayanın başına çıhip doyunca ağlayır. İller ötür, gız da dünyadan göçür, sonra hemin gaya dibinden göz verir, damcı-damcı ağlayır. İki sevgiliye ağlayır, nakam mehebbete ağlayır.

Damcılı bulag o gızın gözyaşından emele gelib.

(*Azerbaycan*, Oruç 1988, 52)

KAYNAKLAR

1. Alptekin, Ali Berat (2001), “İnsan Asıllı Dağ Efsaneleri”, *Erciyes*, 24 (285), Eylül, 28-30.
2. Aytmatov, Cengiz (1995), *Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, İstanbul.
3. Ayva, Aziz (2001), *Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya, yüksek lisans tezi.
4. Boratav, Pertev Naili (1992), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul.
5. Ergun, Metin (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, 2 C., Ankara.
6. Gaşigullin, İlnur (1999), *Tataristan'daki Dağlar, Sular ve Ağaçlarla İlgili Rivayetler*, Konya, bitirme tezi.
7. Oruç, Birsal (1988), *Efsanelere Göre Azeri Türkçesinin Ses Özellikleri*, Konya, yüksek lisans tezi.
8. Sakaoğlu, Saim (1980), *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara.
9. Sakaoğlu, Saim (1985), “İnsan Asıllı Göl Efsaneleri”, *Uluslar Arası Türk Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi (Konya, 26-28 Ekim 1984)* 'nde bildiri olarak sunulmuş olup *Türk Halk Edebiyatında ve Folklorunda Yeni Görüşler I*, (Ankara 1985, 450-456.) kaynağında yer almaktadır; ayrıca bk. *Efsane Araştırmalar* (1992), 99-103.
10. Sakaoğlu, Saim (1992), *Efsane Araştırmaları*, Konya.
11. Sakaoğlu, Saim (2003), *101 Türk Efsanesi*, Konya.